

УДК 346.7

ПРАВОВА ОХОРОНА ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Олена ЧОМАХАШВІЛІ,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач сектору комерційних позначень відділу промислової власності
Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України

АНОТАЦІЯ

Забезпечення спроможності збройних сил вимагає зростання ролі патентно-правової охорони нових технологій та технічних рішень, що викликає необхідність удосконалення системи правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, отриманих та використаних у процесі розроблення техніки. З цією метою розглянемо: специфіку сфери національної безпеки та оборони; об'єкти промислової власності, які існують у цій сфері; недоліки правової та організаційної складової частин у сфері національної безпеки та оборони. Неможливо переоцінити наявність і роль творця в створенні не тільки інтелектуальної власності як такої, але і в існуванні сфери інтелектуальної власності взагалі. Розвиток національної творчості не має перспектив, якщо не існує процесу підготовки фахівців, здатних до творчої праці, і автору не гарантується винагорода за його особисту творчу працю.

Ключові слова: національна безпека, оборона, винаходи, інтелектуальна власність.

LEGAL PROTECTION OF INDUSTRIAL PROPERTY OBJECTS IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY

Olena CHOMAKHASHVILI,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Head at the Department of Commercial Designations
of Industrial Property of Scientific And Research Institute Of Intellectual Property
of National Academy of Sciences of Ukraine

SUMMARY

This is especially considered to the measures of the state defense orders and state programs of development of armaments and military equipment. When performing research and development work and state programs, industrial property objects related to the sphere of national interests are created, the state is obliged to ensure their protection and their right to own these objects. Particular attention is paid to the outstanding inventions of Ukrainian inventors and the organization of creativity through competitive activities. Successful implementation of military policy without activating creative personality and inventiveness, which is directly related to the development of both higher and vocational education.

Key words: sphere of national security, defense, inventions, intellectual property.

REZUMAT

Asigurarea capacității forțelor armate necesită rolul de protecție a dreptului de brevet de noi tehnologii și soluții tehnice, care, la rândul său, determină necesitatea de a îmbunătăți sistemul de protecție juridică a rezultatelor activității intelectuale obținute și utilizate în procesul de dezvoltare a tehnologiei de creștere.

În acest scop, ia în considerare: domeniile specifice de securitate și apărare națională; obiecte de proprietate industrială existente în acest domeniu; dezavantajele componentei juridice și organizaționale din domeniul securității și apărării naționale.

Este imposibil de a supraestima prezența și rolul creatorului creat nu numai în proprietate intelectuală în sine, ci și existența unor zone de proprietate intelectuală în general. Dezvoltarea creativității naționale nu are nici un viitor în cazul în care nu există nici o pregătire proces, capabil de muncă de creație, iar autorul nu este garantat recompensa pentru munca sa personală de creație.

Cuvinte cheie: securitatea națională, apărarea, invențiile, proprietatea intelectuală.

Актуальність дослідження. Сучасні війни, протистояння та конфлікти мають системний, цілісний, а іноді дискретний характер, вони схрещуються та перехрещуються, утворюють комплекси та мають власне звучання, тому так швидко стало поширюватися поняття «гібридних війн», яке ніби «парасолькою» прикриває всю багатоманітність смислів війни в Україні. Але введення поняття «гібридної війни» та навіть протилежного – «гібридного миру» – не вирішує питання про те, які заходи потрібно вжити задля вирішення військового та інших конфліктів у геополітичному та внутрішньому вимірах (часовому – історичному, меморіальному та проєктів майбутнього; територіально-

му – між частинами України та геополітичному протистояннях, у яких Україна має лімітрофний статус, міжнародному та внутрішньому політичних конфліктах за владу – у hard-, smart- та soft power війн), ціннісних, ідентифікаційних, смислових війнах та ін. [1].

Забезпечення спроможності збройних сил вимагає зростання ролі патентно-правової охорони нових технологій та технічних рішень, що викликає необхідність удосконалення системи правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, отриманих та використаних у процесі розроблення техніки. Мають бути забезпечені: захист прав і законних інтересів авторів, організацій-розробників і дер-

жавних замовників, створення дієвих організаційно-правових механізмів виявлення та попередження можливих порушень їх прав; чітка регламентація здійснення правової охорони та захисту науково-технічної продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів.

Метою статті є визначити та проаналізувати правові та організаційні основи правової охорони об'єктів промислової власності у сфері національної безпеки та оборони.

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо розглянути приклади найвідоміших винаходів вітчизняних винахідників.

Гелікоптер. Винахідником гелікоптера є київський авіаконструктор, який емігрував до США, Ігор Сікорський. У 1931 р. він запатентував проект машини з двома пропелерами – горизонтальним на даху і вертикальним на хвості. У вересні 1939 р. почалися випробування гелікоптера VS-300 на прив'язі, а 13 травня 1940 р. конструктор вперше підняв свою машину у вільний політ. Його успіх сприяв отриманню першого замовлення від американської армії. Поступово скромна фірма Сікорського перетворилася на потужний концерн, який щороку випускає сотні гвинтокрилів цивільного й військового призначення. Понад півстоліття всі президенти США користуються послугами гелікоптерів Сікорського.

Ракетний двигун і перший супутник Землі. Уродженець Житомира Сергій Корольов є конструктором радянської ракетно-космічної техніки і засновником космонавтики. У 1931 р. він разом із колегою Фрідріхом Цандером домігся створення громадської організації з вивчення реактивного руху, яка згодом стала державною науково-конструкторською лабораторією з розробки ракетних літальних апаратів. У 1957 р. Корольов запустив на навколосемну орбіту перший в історії штучний супутник Землі.

Гнучкий суперконденсатор. Фахівці зі Львівської політехніки придумали гнучкий тканинний суперконденсатор, який працює на сонячній батареї і може зарядити навіть мобільний телефон. Пристрій є компактною системою енергозбереження, котра гнеться і кріпиться до будь-якої поверхні. Це український винахід увійшов у топ-100 кращих досліджень і розробок світу 2011 р. за версією впливового американського журналу R&D Magazine.

Рентген. Українець Іван Пулюй за 14 років до німця Вільгельма Рентгена сконструював трубку, яка згодом стала прообразом сучасних рентгенівських апаратів. Він набагато глибше, ніж Рентген, проаналізував природу і механізми виникнення променів, а також на прикладах продемонстрував їх суть. Саме Іван Пулюй першим у світі зробив рентгенівський знімок людського скелета.

Гіпсова пов'язка. Микола Пирогов – засновник військово-польової хірургії, започаткував використання анестезії під час оперативних втручань, вперше в історії світової медицини застосував гіпсову пов'язку [3].

Підвищити рівень боєздатності української армії покликана розробка ДП «Український науковий центр розвитку інформаційних технологій». Там створили програмно-технічний комплекс для моніторингу, аналізу та прийняття рішень у сфері військової логістики. Система здатна збирати інформацію з різних джерел, обробляти її та візуалізувати необхідні дані на широкоформатних екранах. Це дозволить замінити тривале та копітке опрацювання стосів паперів і файлів із різних баз даних [4].

Пропонуємо окреслити сферу національної безпеки та оборони.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордон-

ної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління у разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [5].

Зробимо огляд об'єктів промислової власності, які виникають та можуть бути реалізовані у сфері національної безпеки та оборони.

Промислова власність у сучасному контексті є інтелектуальною власністю і, таким чином, стосується творчості людського розуму. Як правило, такі творіння включають винаходи і промислові зразки. Крім того, до промислової власності належать знаки для товарів і послуг, комерційні найменування та інші об'єкти.

Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» регулює відносини, пов'язані з набуттям, здійсненням та захистом прав на винаходи і корисні моделі. Він визначає умови надання правової охорони цим об'єктам права інтелектуальної власності, зокрема встановлює, що об'єктом винаходу (корисної моделі) можуть бути продукт або процес, а також нове застосування відомого продукту чи процесу. Для того, щоб винахід відповідав умовам патентоздатності, він повинен бути новим, мати винахідницький рівень і бути промислово придатним. До корисної моделі висуваються лише вимоги щодо новизни та промислової придатності.

Як і кожний спеціальний закон у сфері промислової власності, цей акт законодавства містить норми, що стосуються вимог до заявки на зазначені вище об'єкти, порядку встановлення дати подання заявки, пріоритету, порядку проведення експертизи заявки, можливостей відкликання та перетворення заявки, надання тимчасової правової охорони, оскарження рішення за заявкою, реєстрації прав та видачі патенту.

Власнику належать права на використання відповідного об'єкта, виключні права дозволяти та забороняти таке використання. Закон також передбачає певні винятки з виключних прав. Це, зокрема, стосується права попереднього користування на винаходи та корисні моделі. Також не визнаються порушення виключних прав на ці об'єкти такі дії, як використання їх: у конструкціях чи під час експлуатації транспортного засобу іноземної держави, який тимчасово або випадково перебуває у водах, повітряному просторі чи на території України, за умови, що винахід (корисна модель) використовується виключно для потреб зазначеного засобу; без комерційної мети; за надзвичайних обставин (стихійне лихо, катастрофа, епідемія тощо), але з обов'язковою виплатою власникові прав відповідної компенсації тощо.

Існують ще деякі винятки з виключних прав на ці об'єкти, але встановлений Законом перелік є вичерпним.

Також Законом встановлено порядок припинення дії патентів та порядок визнання патентів на зазначені об'єкти недійсними. Він містить норми, що визначають дії, які

вважаються порушенням прав на винаходи та корисні моделі, а також способи захисту цих прав.

Право на одержання патенту на службовий об'єкт промислової власності має роботодавець автора [7], що особливо актуально для сфери військово-промислового комплексу.

Автор подає роботодавцю письмове повідомлення про створений ним службовий об'єкт промислової власності з описом, що розкриває суть об'єкта промислової власності достатньо ясно і повно.

Роботодавець повинен протягом чотирьох місяців від дати одержання від автора повідомлення подати до Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» заявку на одержання охоронного документа чи передати право на його одержання іншій особі або прийняти рішення про збереження службового об'єкта промислової власності як конфіденційної інформації. У цей же строк роботодавець повинен укласти з автором письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності об'єкта промислової власності і (або) іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем. Якщо роботодавець не виконає зазначених вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий об'єкт промислової власності переходить до автора або його правонаступника. У цьому разі за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», знаками для товарів і послуг є позначення, що дозволяють відрізнити товари або послуги одного виробника від товарів і послуг інших виробників. Права на цей об'єкт засвідчуються свідоцтвом, строк дії якого становить 10 років від дати подання заявки. Обсяг правової охорони, що надається, визначається зображенням знака та переліком товарів і послуг, внесеними до відповідного реєстру [8].

Створення правової системи охорони промислових зразків, як і надання правової охорони всім формам інтелектуальної власності, вимагає встановлення балансу інтересів. По-перше, існує необхідність у наданні дієвої та ефективної охорони, щоб закон міг виконувати свої функції сприяння розвитку промислового дизайну у виробництві. По-друге, необхідно забезпечити, щоб закон не поширював надто дію охорони за межі того, що необхідно для спонукального мотиву, необхідного для творчої діяльності, аби внести найменшу кількість перешкод для вільного використання існуючих промислових зразків. Установлення цього балансу вимагає уважного розгляду ряду питань, із яких найбільш важливими є: а) визначення об'єкта охорони; б) права, які стосуються власника об'єкта охорони; в) строк дії таких прав; г) надання таких прав; д) процедура прийняття таких прав.

Зазначимо, що в законодавчих актах різних країн, які регулюють правову охорону промислових зразків, та в науковій літературі відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «промисловий зразок», хоча найбільш розповсюдженим у міжнародному законодавстві є погляд на цей об'єкт як на вирішення зовнішнього вигляду виробу, яке має власну цінність.

Практика показує, що найбільш ефективно патентне право забезпечує промислові зразки індустріального дизайну, коли об'єкт техніки виконаний на винахідницькому рівні, а дизайн підкреслює його технічну досконалість. Огляд аналогічного законодавства інших країн показує, що, якщо зовнішній вигляд виробу, в якому застосований промисловий зразок, містить і образотворчі, і технічні риси, то охорона поширюється лише на образотворчі риси (декоративний аспект).

Так, більшість науковців та фахівців, які працюють у сфері інтелектуальної власності, напевне, погодяться, що, з огляду на сьогоднішній стан українського законодавства з охорони об'єктів інтелектуальної власності, правове регулювання відносин стосовно охорони промислових зразків потребує найбільшого удосконалення. Право інтелектуальної власності на промисловий зразок не повинно бути декларативним і має виконувати певне призначення, з метою розкриття якого ми розглянули теоретичні концепції, а також проаналізували чинну нормативну базу.

Окрім охорони реєстрацією (патентної), в законодавстві Німеччини прямо передбачається можливість розповсюдження авторських прав на витвори прикладного мистецтва і враховуються особливості такої охорони.

З цієї метою незареєстрованим промисловим зразком, які стали загальнодоступними на території ЄС, надається правова охорона без додержання формальностей, а також сплати мита одночасно на території всіх країн ЄС. Така правова охорона діє протягом трьох років із того дня, коли промисловий зразок став загальнодоступним. Перше розкриття інформації повинно відбуватися на території ЄС. Якщо промисловий зразок, наприклад, був вперше продемонстрований на виставці в Україні (яка не є членом ЄС), то без відповідної реєстрації він вже не буде захищатися на території ЄС.

Отже, права власника промислового зразка в ЄС захищатимуться ширше, ніж в Україні. Це означає, що контрафактними можуть бути визнані не тільки ідентичні промислові зразки, але й ті, які створюють аналогічне «загальне враження». Крім того, у визначенні об'єму правової охорони, яка надається промисловим зразкам ЄС, підкреслюється, що необхідно брати до уваги «ступінь свободи дизайнера» в розробці промислового зразка. Якщо в силу самої природи промислового зразка значно змінити його вигляд неможливо, то такі зміни вже оцінюються не в цілому, а швидше в деталях. Наприклад, пластикова пляшка для води буде оцінюватися не через загальне сприйняття, а шляхом порівняння окремих деталей, таких як форма горлечка, дна, розміщення, форма та кількість рельєфних поперечних виступів.

Новітні розробки, що мають важливе оборонне чи економічне значення, у своїй більшості належать до державної таємниці і підлягають захисту з боку держави. Проте кожна новітня розробка, за визначенням, містить об'єкти промислової власності, які є її невід'ємною частиною. Тому, якщо держава розробляє озброєння та військову техніку, вона зобов'язана забезпечити і захистити своє право на об'єкти промислової власності, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх модернізацією. Особливо це стосується заходів державного оборонного замовлення та державних програм розвитку озброєння та військову техніку. Саме за умови виконання науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи та державних програм створюються об'єкти промислової власності, які належать до сфери національних інтересів, і держава зобов'язана забезпечити їх захист і своє право власності на ці об'єкти. Питання ефективного захисту прав на об'єкти промислової власності, пов'язані з розробленням нових зразків озброєння, військової і спеціальної техніки або їх модернізацією, перебуває у площині забезпечення національної безпеки держави та в економічній площині. Це і зменшення вартості розробок, і забезпечення від претензій будь-кого за масового виробництва для власних потреб і на експорт, і можливість отримання прибутку від торгівлі ліцензіями.

Висновки. Чинні закони не забезпечують належної правової охорони інтелектуальної власності, що стосується національної безпеки: не визначено правовий статус ви-

находів, які створені за рахунок коштів державного бюджету України або належать до сфери національної безпеки і оборони; не визначений державний орган, який від імені держави та в її інтересах може здійснювати права власника винаходу.

Потребує спеціального статусу правова охорона винаходів воєнного, спеціального та подвійного призначення, зокрема слід визначити:

– винаходи, які можуть бути віднесені до сфери державної безпеки;

– який орган та за якими критеріями визначатиме винаходи, що стосуються державної безпеки;

– умови набуття і здійснення права власності на винаходи, що належать до сфери державної безпеки.

Відсутні закони про службові винаходи та винаходи, які створені у межах виконання державних замовлень, про комерційну таємницю тощо.

Важко переоцінити наявність і роль творця в створенні не тільки інтелектуальної власності як такої, але і в існуючій сфері інтелектуальної власності взагалі. Розвиток національної творчості не має перспектив, якщо не існує процесу підготовки фахівців, здатних до творчої праці, і автору не гарантується винагорода за його особисту творчу працю.

Список використаної літератури:

1. Миротворення в умовах гібридної війни / за заг. ред. М.А. Лепського. Запоріжжя: видавництво ККС-Альянс, 2017. С. 140.

2. Охорона інтелектуальної власності у військово-технічній сфері: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. С. 5.

3. 22 винаходи українців, які відомі світові. URL: https://ru.espresso.tv/article/2015/07/24/22_yzobretenyya_ukrayncev_kotorye_yzvestnye_myru.

4. Українські винаходи для економіки, війська, медицини та безпеки – науковці завершили 14 пріоритетних досліджень за держзамовленням. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayinski-vinahodi-dlya-ekonomiki-vijska-medicini-tabezpekin-aukovcizavershili14prioritetnihdoslidzhenzaderzhzamovlennyam>.

5. Закон України Про основи національної безпеки України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.

6. Закон України Про оборону України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106.

7. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3687 (зі змінами). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>.

8. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 36.

9. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 3688-ХІІ. Відомості Верховної Ради. 1994. № 7. Ст. 34.

10. Основи інтелектуальної власності. К.: «Ін Юре», 1999. 578 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Чомахашвілі Олена Шотаєвна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач сектору комерційних позначень Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Chomakhashvili Olena Shotaieвна – Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Head at the Department of Commercial Designations of Industrial Property of Scientific and Research Institute Of Intellectual Property of National Academy of Sciences of Ukraine

4921171@ukr.net